

Artikel uit:

Jaarboek Stichting Film en Wetenschap 1995, Amsterdam (Stichting Film en Wetenschap) 1996

Cirkelen om een centrum

35 Jaar interviewcollectie bij Stichting Film en Wetenschap

Mieke Lauwers

To tell a story is to take arms against the threat of time. The story preserves the teller from oblivion and erosion; the story builds the teller, his identity, the trace he will leave in time.

In order for the teller to recover himself from time, and to forward himself into time, the tale has to be preserved. This applies to individual as well as to collective tales: to the myths which shape the identity of the group as well as to the personal recollections which shape the individual's.

Alessandro Portelli¹

In het najaar van 1996 verschijnt in de reeks SFW-Werkuitgaven een inventarisatie van de totale serie interviewcollecties die bij Stichting Film en Wetenschap (SFW) is ondergebracht.² Een goede reden om terug te blikken op bijna 35 jaar collectievorming, die begin jaren zestig bij het Instituut voor Geschiedenis van de Rijksuniversiteit Utrecht een aanvang nam en vanaf 1970 tot op de dag van vandaag bij SFW wordt voortgezet. De collectie beslaat momenteel zo'n 1500 uur en omvat een kleine 1100 interviews met ruim 1050 personen. Zij bestaat voornamelijk uit materiaal dat is gemaakt ten behoeve van de (historische) wetenschap en de journalistiek. Onder interviews verstaan we hier overigens uitsluitend 'ruwe' interviews, basismateriaal zonder coupures. Alle eventuele (meer of minder gemonteerde) interviews die zich in de rest van de overigens aanzienlijke collectie van SFW bevinden, blijven dus buiten beschouwing.

De interviewmethode en het gebruik ervan maakte in de onderhavige periode in Nederland belangrijke ontwikkelingen door, direct samenhangend met maatschappelijke processen die hun uitwerking ook op wetenschap en journalistiek niet misten. In die jaren ook werd het begrip oral history geïntroduceerd om de methode aan te duiden. Vanzelfsprekend opereerde SFW niet in een vacuüm en hoewel maar een beperkt deel van de grote hoeveelheid interviews die overal werd afgenomen in haar depots terecht kwam, lieten de externe ontwikkelingen in dit opzicht haar niet onberoerd. Dat vond niet alleen zijn weerslag in de collectie zelf maar betekende tevens dat SFW regelmatig betrokken raakte bij pogingen vanuit met name de wetenschap om te komen tot een organisatorische basis voor de oral history praktijk in Nederland. In het hiernavolgende wordt bekeken hoe de wisselwerking tussen SFW en wetenschap en journalistiek enerzijds de vorming van haar interviewcollectie beïnvloedde en anderzijds haar rol bepaalde als onderdeel in de zoektocht die met tussenpozen werd ondernomen in de richting van een centrum voor oral history in Nederland.

Pionieren

Geluidsarchief

Het waren foto's die de directe aanleiding vormden voor de start van de interviewcollectie in 1962. R.L. (Rolf) Schuurisma, medewerker van het Instituut voor Geschiedenis van de Rijksuniversiteit Utrecht (RUU), las in de *Haagse Post* een serie vraaggesprekken met prominente Nederlanders. Het trof hem dat op de foto's die tijdens de interviews waren gemaakt en ter illustratie bij de artikelen waren afgedrukt, steeds een bandrecorder zichtbaar was. Hij trok daaruit de voor de hand liggende conclusie dat er van de interviews bandopnamen waren gemaakt en vermoedde dat die wel eens meer interviewtekst zouden kunnen bevatten dan uiteindelijk in het weekblad terecht was gekomen. Hij nam contact op met de redactie en verzocht haar de mogelijkheid te overwegen om de banden over te dragen.³ Het was de tweede belangrijke stap in de ontwikkeling van het Historisch Geluidsarchief en de eerste in een reeks die zou leiden tot de huidige interviewcollectie. Het Historisch Geluidsarchief van de RUU was in 1961 opgericht

door professor dr. C.D.J. Brandt, hoogleraar Nieuwste Geschiedenis, met steun van de secretaris van de universiteit mr. J.H. des Tombe. Het werd ondergebracht bij het Instituut voor Geschiedenis met het doel om geluidsopnamen met betrekking tot de politieke, sociale en culturele geschiedenis van de moderne tijd te verzamelen en te documenteren. De historicus Schuursma, voormalig student-assistent van Brandt, werd aangesteld om het initiatief concreet gestalte te geven. Deze haalde in 1962 allereerst de oorspronkelijke opnamen van de zogeheten NRU-radiocollectie van het omroeparchief in Hilversum naar Utrecht. Met zo'n 16.000 grammofonoplaten en 2.000 geluidsbanden was de basis voor een archief Gesproken Woord gelegd.⁴ Met deze tastbare collectie in handen ontstonden in de loop van de jaren zestig hechte banden met de verwante organisatie Stichting Beeld- en Klankdocumentatie. Uiteindelijk zouden beide instellingen in 1970 in de eveneens in Utrecht zetelende SFW geïncorporeerd worden. Zo ontstond daar de nieuwe afdeling Documentatie, de directe voorloper van de tegenwoordige Amsterdamse SFW.⁵

Dat alles was echter nog verre toekomst toen Schuursma vroeg in de jaren zestig 'zijn' geluidsarchief opbouwde. Aanvankelijk zat het echter met de interviews nog niet mee. De correspondentie met de *Haagse Post* en ook die met *Vrij Nederland* leverde weliswaar de bereidwillige medewerking van de respectieve redacties op maar de vereiste toestemming van de geïnterviewden bleef vaak achterwege. De toenmalige burgemeester van Amsterdam Van Hall, minister Cals en professor Vondeling hadden geen bezwaar tegen opname van hun gesprekken in het archief. Interviews echter met bisschop Bekkers, de schrijvers J.B. Charles, Theun de Vries en Hugo Raes en met de Belgische Minister van Staat Kamiel Huysmans zijn nooit in de interviewcollectie terechtgekomen.⁶ Een enkele maal stuitte de poging om een interview te bemachtigen al op de onwilligheid van de interviewer. Zo reageerde Rudy Kousbroek, die als Parijse correspondent voor de *Haagse Post* een interview had gemaakt met de Franse historici Lasierra en Plumyène, schrijvers van het toen net verschenen boek *Les fascismes français, 1923-1963*, niet op Schuursma's verzoek om medewerking.⁷ Schuursma kreeg al snel door dat de door hem gekozen weg een moeizame was; hij stopte er in 1964 in elk geval mee. Daarnaast realiseerde hij zich reeds in een vroeg stadium dat interviews natuurlijk ook op een andere manier verzameld konden worden. Wat lag meer voor de hand dan ze zelf af te nemen? Het duurde echter nog even voordat het daar ook werkelijk van kwam, gehinderd als hij aanvankelijk werd door tijdgebrek, de afwezigheid van adequate opname-apparatuur en wat hij in zijn eerste brief aan de *Haagse Post* gebrek aan een goede 'ondervragingstechniek' noemde.⁸ Lang bleef dit echter niet duren. Toen bij het geluidsarchief een Nagra-bandrecorder - een voor die tijd zeer handzaam opname-apparaat - werd aangeschaft, werd begonnen met het maken van eigen opnamen. Met zijn collega, de Utrechtse historicus Th.H.J. Stoelinga, interviewde Schuursma eind 1963 de voormalige buitenlandcorrespondent van de *NRC* dr. M. van Blankenstein. De eerste van een reeks die nog zou volgen.

Eigen opnamen

Interviewen was voor journalisten dagelijks werk maar Schuursma was een historicus zonder journalistieke ervaring en bovendien stond hem een wetenschappelijke toepassing voor ogen, overeenkomstig zijn achtergrond en de doelstellingen van het geluidsarchief. En oral history als een welbewuste methode voor historisch onderzoek was in Nederland een nog vrijwel onontgonnen terrein. Eind jaren veertig was de Amerikaanse historicus Allan Nevins, verbonden aan de Columbia University in New York, begonnen om door middel van interviews systematisch de levensgeschiedenissen vast te leggen van personen die een belangrijke rol hadden gespeeld in het politieke, economische en culturele leven van de Verenigde Staten. Hij liep al veel langer met het plan rond maar pas de komst van de bandrecorder bracht de zaak in een stroomversnelling.⁹ Nevins wordt algemeen als de vader van de moderne oral history beschouwd en het door hem begonnen project is inmiddels uitgegroeid tot een van de grootste oral history archieven ter wereld. Het duurde echter een tijd voor de mondelinge methode ook naar historici in Europa oversloeg.¹⁰ In Engeland drong het gebruik ervan in de loop van de jaren zestig door, zij het dat de nadruk daar niet zoals in de Verenigde Staten op het interviewen van prominente personen kwam te liggen maar dat de interviewtechniek vooral werd toegepast om de geschiedenis van 'gewone mensen' aan de vergetelheid te ontrukken. En in deze laatste hoedanigheid werd de methode in Nederland pas in de jaren zeventig algemeen. Het Historisch Geluidsarchief was er dus vroeg bij toen Schuursma in de jaren zestig op systematische wijze een serie interviews entameerde.

Het merendeel van de interviews in die eerste tien jaar werd door Schuursma samen met collega's en/of studenten van het Utrechtse Instituut voor Geschiedenis, waaronder het geluidsarchief per slot van rekening ressorteerde, afgenomen. Het gros van de interviews ging over de Tweede Wereldoorlog. Dit thema sloot goed aan bij de delen van de NRU-collectie die de Nederlandse radio uit de bezettingstijd en Radio Oranje betroffen maar belangrijker was dat juist in deze periode onder historici de belangstelling voor die oorlog sterk toenam, mede bevorderd door de in 1960 gestarte televisieserie *DE BEZETTING* van dr. L. de Jong. Verscheidene interviews werden afgenomen met aanhangers van fascistische en nationaal-socialistische bewegingen in Nederland, zoals de leider van het Verbond van Dietsch Nationaal-solidaristen (Verdinaso) Ernst Voorhoeve, de priester en aanhanger van Mussolini's fascisme Wouter Lutkie, de extreem-rechtse Brabantse boerenleider Bouwman en de NSB-er en leider van het Filmgilde van de Nederlandsche Kultuurkamer, de cineast Jan Teunissen. Maar daarnaast werden ook vraggesprekken gehouden met zulke uiteenlopende personen als de journalist mr. J. Huijts, die in oorlogstijd hoofdredacteur van de *NRC* was, en met vertegenwoordigers van het Utrechtse verzet. Verder werd prominente Nederlanders als G.B.J. Hiltermann en Hilda Verwey-Jonker gevraagd waarom zij een stem pro of contra hadden laten horen bij de kwestie van de eventuele annexatie van Duitse gebiedsdelen direct na de oorlog. Overigens werden niet alle geïnterviewden voor een gesprek benaderd vanwege een relatie met de oorlog. De lange serie interviews met dr. Willem Drees sr, die Schuursma samen met de Leidse hoogleraar politieke wetenschappen Daalder hield, behandelde diens gehele politieke leven vanaf zijn eerste kennismaking met het socialisme rond 1900 tot en met zijn minister-presidentschap in de jaren vijftig. En zo ging de reeks gesprekken met professor H.W. Julius, hoogleraar Gezondheidsleer en oprichter van Stichting Film en Wetenschap, over diens wetenschappelijke loopbaan vanaf de jaren twintig tot de jaren zeventig.¹¹

Die brede, biografische aanpak was tekenend voor de manier waarop Schuursma en zijn collega's de interviews vorm gaven. Waar mogelijk probeerden zij een groot deel van de levensgeschiedenis van hun tegenspelers te behandelen om zodoende achtergronden en motieven met betrekking tot het hoofdonderwerp van gesprek te verduidelijken. De interviews met Huijts bijvoorbeeld startten met diens levensloop voordat hij werd aangesteld als hoofdredacteur van de *NRC* in 1940. Deze werkwijze lag de historicus Schuursma en zijn companen ongetwijfeld beter dan de journalistieke aanpak van de weekbladen, die noodgedwongen kort van stof moesten zijn. Zij sloot ook aan bij de toen vigerende Amerikaanse benadering om zoveel mogelijk voor de toekomst vast te leggen voordat de personen in kwestie hun verhalen mee het graf in zouden nemen. Of zoals Schuursma het zelf zei tijdens een lezing in Duitsland: 'Diese Interviews sind hergestellt worden um spätere Historiker neues Material zu besorgen'.¹² De grenzen tussen zoiets als een Amerikaanse en Engelse methode zouden echter pas later, tijdens de opkomende debatten over oral history in de jaren zeventig, getrokken worden.¹³ Alles wat toen niet bij de Engelse sociaal-historische en veel minder biografische benadering aansloot heette Amerikaans. De laatste werd vereenzelvigd met élite-interviews. Nu is het moeilijk om in de Lutkies en Voorhoeves onder de geïnterviewden van het Historisch Geluidsarchief de élite van de Nederlandse samenleving te zien. Ze waren echter wel de leiders van hun respectieve groeperingen. En als een élite-persoon wordt omschreven als 'someone of interest because of the position he or she holds, rather than because he or she is representative or typical of a group'¹⁴, dan zouden zij welzeker tot de élite kunnen worden gerekend.

Bij het geluidsarchief werd niet in termen van een bepaalde methode gesproken. Het gebruik van de mondelinge methode stond nog in de kinderschoenen en van een breed internationaal debat over het onderwerp was vooralsnog geen sprake. Wel waren de medewerkers bekend met de oral history activiteiten van Ben Sijes. Deze historicus en RIOD-medewerker wordt wel beschouwd als de pionier van de mondelinge geschiedschrijving in Nederland.¹⁵ Reeds in 1951 verscheen van zijn hand de neerslag van een onderzoek naar de razzia van Rotterdam in november 1944, waarvoor hij in belangrijke mate was aangewezen op mondelinge getuigenissen omdat schriftelijke bronnen nauwelijks voorhanden waren. En het weinige dat er was - hoofdzakelijk dagboekantekeningen - gaf te weinig inzicht in de sociaal-psychologische implicaties van de situatie en juist daarin was Sijes geïnteresseerd.¹⁶ Het jonge RIOD was genooddaakt open te staan voor nieuwe soorten bronnen betreffende de nog zo recente Tweede Wereldoorlog, voor het onderzoek waarvan het direct na mei 1945 was opgericht. Zo plaatste directeur L. de Jong in 1948 een verzoek in het smalfilmtijdschrift *Het Veerwerk* om beelden te verkrijgen die amateurfilmers mogelijk tijdens de oorlog geschoten hadden.¹⁷ De waardering voor dit type onconventi-

onele bronnenmateriaal was in bredere kring echter nog minimaal. In 1963 werd er in Nijmegen voor het eerst een symposium aan gewijd. Brandt en Schuursma waren erbij. Brandt trad op als co-referent voor het onderdeel journalistiek; hij was al lang een enthousiast pleitbezorger van kranten als bron voor het bestuderen van de contemporaine geschiedenis. En passant wees hij op het bestaan van het Historisch Geluidsarchief en op het belang om iemand te kunnen horen.¹⁸ Sijes brak een lans voor het gebruik van interviews. In feite kwamen in zijn lezing alle ins en outs van de methode al aan de orde die in de jaren zeventig onderwerp van heftige debatten zouden worden: de kwestie van objectiviteit versus subjectiviteit, het probleem van de herinnering en het geheugen, de invloed van de interviewsituatie op het eindresultaat en de techniek van het interviewen zelf.¹⁹ Saillant detail is de manier waarop hij in de jaren veertig en vijftig zijn interviews maakte: bij ontstentenis van elektronische apparatuur fungeerde een assistent als stenograaf. Welbeschouwd was Sijes' benadering een sociaal-historische en niet-biografische. Ook in dit opzicht liep hij vooruit op de discussies in de jaren zeventig. In 1963 evenwel was hij nog een roepende in de woestijn. Het was te vroeg. Niettemin zal Schuursma zijn verhaal met enthousiasme begroet hebben. Een goede kans tenminste dat zijn twijfels over de 'ondervragingstechniek' door Sijes waren weggenomen. Aan het einde van dat jaar startte hij immers zelf. En hij had wel een bandrecorder.

Geschiedenis van het gewone volk

Bestaande collecties

Toen in 1970 het Historisch Geluidsarchief van de universiteit was overgegaan naar de SFW en Schuursma hoofd was geworden van de aldaar gevormde afdeling Documentatie, werd de fakkel van het directe beheer door anderen overgenomen. Voor de komende jaren zouden met name Joke Rijken en John Jansen een bepalende rol spelen bij het uitbreiden van de interviewcollectie. Rijken was tijdens de RUU-periode al enige tijd de assistente van Schuursma geweest en was meeverhuisd naar SFW. John Jansen behoorde bij de boedel van die andere 'tak' die naar SFW was gekomen: de Stichting Beeld- en Klankdocumentatie. Sinds 1964 was hij bij deze instelling werkzaam als inventariseerder van materiaal van het Nederlands Filmmuseum. Zo had hij in die periode, in overleg met Schuursma, een systeem van moederkaarten en trefwoordenkaarten opgezet.²⁰ In de eerste jaren werden door Joke Rijken nog wel zelf interviews afgenomen, zij het dat dit lang niet meer zo vaak voorkwam als in de jaren zestig. Wel gebeurde het net als toen altijd in samenwerking met medewerkers en/of studenten van het Utrechtse Instituut voor Geschiedenis, overeenkomstig de afspraak bij de overdracht van het geluidsarchief van RUU aan SFW.²¹ In het begin ging dit ook nog betrekkelijk eenvoudig. Rijken was zelf van die universiteit afkomstig, dus de lijnen waren kort. Ook inhoudelijk werd het beleid van het 'oude' geluidsarchief nog even voortgezet. Zo werden er interviews gemaakt met een aantal personen die in de laatste oorlogsfase een functie bij het Militair Gezag in Zeeuws-Vlaanderen hadden bekleed of hier anderszins mee te maken hadden gehad. Daarnaast werden er, in opdracht van de hoogleraar Von der Dunk²², gesprekken opgenomen met mensen die tijdens de bezettingsjaren de leiding hadden gehad over het zogeheten Philips-commando in het concentratiekamp Vught. Er was echter ook een kentering zichtbaar in de benadering van het geluidsarchief. Al in 1970 interviewde Rijken samen met Jan Roes, medewerker van het Katholiek Documentatiecentrum (KDC) in Nijmegen, H.J. Kuiper. Dat was een Westlandse tuinarbeider die jarenlang actief was in de Katholieke Arbeidersbeweging (KAB), bezoldigd bestuurder werd en eindigde als directeur van de Sociale Verzekeringsbank in Amsterdam. Dit interview gaf al iets te zien van de nieuwe richting die het geluidsarchief in de jaren zeventig zou inslaan. Meer en meer reflecteerde de collectie de groeiende aandacht in Nederland voor de geschiedenis en positie van de 'gewone man'. En Rijken zou de eerste jaren de drijvende kracht daarachter zijn.

Met de eigen opnamen was het echter snel gedaan. Het algemene beeld in die jaren zeventig is dat van het verwerven van bestaande collecties. Zo kwamen er interviewseries over de Eenheidsvakcentrale (EVC) en over het ontwikkelingsbeleid ten aanzien van Suriname. Een belangrijke aanwinst was verder het materiaal dat Salvator Bloemgarten had gemaakt in het kader van zijn promotie-onderzoek over de vakbondsleider Henri Polak. Maar niet alleen wetenschappelijke interviews werden binnengehaald. Het meest opmerkelijke aan deze periode is, naast de inhoudelijke omslag, de acquisitie van vele interviewcollecties die met journalistieke doeleinden werden gemaakt, met name voor televisiedocumentaires.

Het geluidsarchief toonde zich al vroeg bijzonder actief op dit terrein. Op 10 mei 1971 verzocht Joke Rijken Abraham de Swaan, maker van de VARA-documentaire EEN BOTERHAM MET TEVREDENHEID, schriftelijk de ruwe interviews die hij voor zijn programma had afgenomen, te deponeren bij het Historisch Geluidsarchief van SFW. Het was tien dagen na uitzending en zij schreef: 'Wij zijn in Uw opnamen geïnteresseerd omdat er nog veel te weinig bronnenmateriaal is over de geschiedenis van het grote leger der ónbekenden, in dit geval de ongeschoolde fabrieksarbeider, terwijl juist interviews, op de band vastgelegd, hierover veel informatie kunnen verschaffen'.²³ De rol die Rijken speelde in de verschuiving van het belangstellingsgebied bij de opbouw van de interviewcollectie wordt hier eens te meer benadrukt. Halverwege de jaren zeventig echter verruilde zij haar baan bij het geluidsarchief voor een in het onderwijs. John Jansen vervolgde de door haar ingeslagen weg. Er kwamen steeds meer interviewseries gemaakt als basis voor televisiedocumentaires, vooral historische documentaires. De helft van de in de jaren zeventig bijeengebrachte collecties bestaat hieruit; een verhouding die daarna bij lange na niet meer gehaald zou worden. En ook hier lag de belangstelling onmiskenbaar bij het vastleggen van de geschiedenis van de 'gewone man'.

Historische documentaire

Chris Vos bestempelt in zijn proefschrift *Televisie en bezetting* de jaren zeventig als de 'Gouden Eeuw' van de historische documentaire.²⁴ Niet alleen nam het aantal documentaires op televisie enorm toe, ze verschilden inhoudelijk en visueel fundamenteel met die van de jaren daarvoor. De relatie tot het gezag, dat in de jaren vijftig nog onomstreden leek, was sterk veranderd. De 'ontvoogding', die als resultaat van de naoorlogse professionalisering en schaalvergroting in de loop van de jaren zestig zijn beslag kreeg, miste zijn uitwerking op de televisiejournalistiek niet. Een nieuwe, jonge generatie journalisten - aangetrokken vanwege de zendtijduitbreiding begin jaren zestig - wilde een in hun ogen meer serieuze en van de zuilen onafhankelijke televisiejournalistiek bedrijven. Ze weigerden nog langer als de 'slippe-dragers' van de autoriteiten op te treden.²⁵ Na de voltooiing van de 'emancipatie van de krullenjongen', zoals Frank van Vree dit proces in *Omroep in Nederland* betitelt, moesten de journalisten aan het einde van de jaren zestig opnieuw hun postie bepalen en vanuit een 'hemelbestormend optimisme' engageerden vele van hen zich met uiteenlopende sociale en politieke idealen.²⁶ Dit kwam onvermijdelijk ook in de televisiedocumentaires tot uiting. De serie DE BEZETTING had in de jaren zestig, naast een opleving van de aandacht voor de Tweede Wereldoorlog, gezorgd voor een standaard voor op het gebied van de serieuze televisiedocumentaire. Een nieuwe, kritische generatie documentairemakers echter zette zich af tegen de gerichtheid op de élite die uit De Jongs serie sprak en tegen het visueel statische karakter ervan.²⁷ Zij verlegde haar aandacht naar de 'gewone man'. Ontwikkelingen op het gebied van de filmtechniek zorgden er voor dat tevens visuele experimenten mogelijk werden. Er waren handzame 16mm-camera's op de markt gekomen, waarmee met een kleine ploeg op locatie gefilmd kon worden met synchroon geluid. Die wendbaarheid maakte dat de camera niet meer alleen als registrator fungeerde maar zelfstandig een vertellende rol kon vervullen. De invloed van de Amerikaanse 'direct cinema' en Franse 'cinéma vérité' stijl, die beide de mogelijkheden van de nieuwe technische ontwikkelingen hadden geëxploreerd, deed zich ook in Nederland gelden, waar zij al gauw tot de 'VPRO-stijl' werd omgevormd.²⁸ Maar die ontwikkelingen hadden ook nog een onvoorzien gevolg: omdat bij de nieuwe opnametechniek het geluid met een (Nagra) bandrecorder werd opgenomen, ontstond de mogelijkheid om na de produktie van de film de complete geluidstapes apart in een archief onder te brengen.

Op deze wijze kwamen veel van de kritische en ambitieuze produkten van de 'Gouden Eeuw' van de historische documentaire naar SFW, althans het interviewmateriaal. Het was begonnen met de reeds eerder vermelde documentaire EEN BOTERHAM MET TEVREDENHEID. Bestreken deze en die andere VARA-produktie VOORWAARTS EN NIET VERGETEN (Hedda van Gennep, 1977) respectievelijk het terrein van de (ongeschoolde) arbeid en de arbeidersbeweging, vele documentaires gingen toch weer over de Tweede Wereldoorlog. Het interviewmateriaal van zulke toonaangevende produkties op dit gebied als VASTBERADEN, MAAR SOEPEL EN MET MATE... (Henk Hofland, Hans Keller, Hans Verhagen, 1974) en GESCHIEDENIS VAN EEN PLEK (Armando, Hans Verhagen, 1978) werd in de loop van de jaren zeventig bij het geluidsarchief gedeponereerd. Philo Bregsteins documentaires DINGEN DIE NIET VOORBIJGAAN (1970) over de historicus Presser en OP ZOEK NAAR JOODS AMSTERDAM (1975) over joods Amsterdam

vóór 1940 gingen weliswaar niet direct of niet alleen over die oorlog maar zijn onderwerpen hadden er niettemin alles mee te maken. En de documentaire serie DE WAARHEID LIGT OP HET SLAGVELD (1978) van Roelof Kiers en Jan Blokker over de rol van oorlogscorrespondenten in allerlei brandhaarden op de wereld, kon ook niet om de Tweede Wereldoorlog heen. Slechts een enkele documentaire over het voormalige Nederlands-Indië zat bij het materiaal, INDONESIA MERDEKA! (1976) van Roelof Kiers, maar dat was een terrein dat pas in de jaren tachtig uitgebreider de aandacht zou trekken.

Opvallend is het grote aantal interviews dat in deze periode per documentaire werd gemaakt en dus bij SFW terecht kwam. Bregstein hield voor zijn film over joods Amsterdam maar liefst 72 interviews en Hedda van Gennep interviewde voor VOORWAARTS... zo'n 60 personen. Met 24 hield het team van VASTBERADEN... het nog relatief bescheiden. Dit waren aantallen die door geen enkele wetenschapper werden gehaald. Chris Vos noemt oral history één van de hoekstenen van de historische documentaire, door wetenschappers ook wel audiovisuele geschiedschrijving genoemd. De geschiedenis wordt ermee 'gepersonaliseerd'.²⁹ Vos legt het startpunt van de verbinding van nieuwe interviewtechnieken met de historische documentaire nieuwe stijl bij Bregsteins DINGEN DIE NIET VOORBIJGAAN.³⁰ Bregstein had de invloed ondergaan van professor Presser, het onderwerp van zijn film, die al langer de waarde benadrukte van 'ego-documenten' voor de geschiedschrijving. Hij dacht hierbij in de eerste plaats aan memoires, dagboeken, correspondentie etcetera waarvan hij in zijn magnus opus *De Ondergang* ook ruim gebruik had gemaakt. Bregstein koos de vorm om Presser onder de beelden van de film zijn eigen levensverhaal laten vertellen. Hier ging het echter nog maar één man. In de meeste andere documentaires werd gepoogd de gehele geschiedenis van een tijdvak grondig te analyseren, een poging tot 'integrale geschiedschrijving' zoals Vos het noemt.³¹ De documentaires waren daarom lang en grote hoeveelheden mensen werden geïnterviewd om het beeld zo compleet mogelijk te krijgen. SFW kreeg het geluidsmateriaal van die monumenten van de audiovisuele geschiedschrijving uit deze periode binnen haar muren.

Uitwisseling van kennis

Eerder is gerefereerd aan de actieve rol die Joke Rijken speelde bij de acquisitie van interviews. Tevens echter ontstond er al snel een wisselwerking tussen SFW en de programmamakers. Velen van hen kwamen bij de stichting over de vloer. Dit leidde er bijvoorbeeld toe dat SFW haar Nagra-bandrecorder uitleende en banden beschikbaar stelde aan Philo Bregstein ten behoeve van diens interviews voor OP ZOEK NAAR JOODS AMSTERDAM, vanzelfsprekend met de afspraak dat het bespeelde materiaal later in het archief gedeponereerd zou worden.³² Maar de filmers hadden voor hun produkties behalve interviews ook historische beelden nodig, die zich in de depots van het Nederlands Filmmuseum (NFM) en het Filmarchief van de Rijksvoorlichtingsdienst (RVD) bevonden. Bij SFW was het mogelijk te zien wat deze instellingen in huis hadden. Daar stond het kaartstelsel dat John Jansen in de jaren van de Stichting Beeld- en Klankdocumentatie had opgebouwd met betrekking tot het NFM-materiaal. Daarnaast was de afdeling Documentatie op verzoek van de RVD begin jaren zeventig begonnen aan een vergelijkbaar documentatiesysteem voor het bij die dienst bewaarde materiaal. Mensen als Hedda van Gennep, Marjolein de Vries en Marga Wolhuis kwamen de kaartenbakken raadplegen ter voorbereiding van VOORWAARTS...; zij hoopten beelden over de socialistische beweging te vinden. Gerard Soeteman zocht filmmateriaal voor zijn afleveringen van 58 MILJOEN NEDERLANDERS. Roelof Kiers was geïnteresseerd in de Japanse collectie van het NFM en in het Indië-materiaal van de RVD voor INDONESIA MERDEKA!³³

Niet alleen echter stonden de televisiemakers bij SFW aan de kaartenbakken maar tussen hen en de medewerkers van SFW ontstond ook een uitwisseling van kennis omtrent de vindplaatsen van materiaal. Zo gingen Van Gennep en de haren ook bij de vakbonden en de politieke partijen langs om te kijken of daar nog beeldmateriaal te vinden was. Als dat het geval bleek te zijn, dan werd het direct doorgegeven. De producent van de documentaire VASTBERADEN... Maud Keus, die een belangrijk deel van het researchwerk hiervoor deed, kwam op het spoor van amateurmateriaal over voormalig Nederlands-Indië en liet SFW weten waar het zich bevond.³⁴ Een en ander paste uitstekend bij het streven van de stichting om in kaart te brengen wat er ooit in Nederland aan opdrachtfilms was gemaakt. Ze probeerde zelf uit diverse bronnen onbekende titels te vergaren. Gewapend hiermee konden ook de programmamakers gericht uitzien naar materiaal en SFW van het bestaan hiervan op de hoogte brengen. Iedereen hielp zo iedereen verder. De lijnen tussen SFW en de documentairemakers of hun researchers

waren dus kort; dat verklaart ook de amicale toon die soms uit correspondentie tussen SFW en de producenten spreekt. Een bewust beleid voor het opnemen van filmmateriaal had de stichting toen nog niet maar een geluidsarchief had zij wel.³⁵ Het ruwe interviewmateriaal, waarmee de televiemakers na het afwerken van hun documentaires toch niets meer konden doen, werd gemakkelijk bij SFW gedeponeerd. De documentairemakers waren zich bewust van de historische waarde ervan. Het moet voor hen dus van groot belang zijn geweest om hun basismateriaal niet verloren te zien gaan. Waar mogelijk leverden zij dan ook lijsten met namen van de geïnterviewden, transcripties en dergelijke mee.

Vereniging

Oprichting

SFW had eind jaren zeventig een naar verhouding flinke interviewcollectie opgebouwd; er werden inmiddels zo'n 450 uur interviews met ruim 400 personen bewaard. Zij werd in 1977 door de historicus Jaap Talsma in zijn artikel 'Van horen zeggen...'³⁶ zelfs al als een oral history centrum aangemerkt. Talsma was medewerker aan het Historisch Seminarium van de Universiteit van Amsterdam (UvA) en een belangrijk pleitbezorger van de oral history methode. Zijn artikel was het eerste dat er in de jaren zeventig in Nederland over verscheen. Hij behandelde daarin een aantal methodologische aspecten aan de hand van een overzicht van de praktijk in de Verenigde Staten en Engeland. Voor het eerst ook werden nu met zoveel woorden de accentverschillen tussen de benadering van beide landen uitgewerkt. De nadruk die de Engelse aanpak nu kreeg paste bij de aandacht voor de geschiedenis van de 'gewone man', die aan de universiteiten mede onder invloed van de democratiseringsbeweging sterk was gegroeid. Talsma vroeg zich tenminste af in hoeverre vraagg gesprekken met prominente personen nog veel toevoegden aan de in zijn ogen al zo overvloedig aanwezige schriftelijke documentatie omtrent hun functioneren. Daarnaast betwijfelde hij of biografische interviews, die niet vanuit een concrete historische vraagstelling waren gemaakt, later ooit nog door iemand geraadpleegd zouden worden. De sociale en lokale geschiedenis daarentegen hadden grote behoefte aan de mondelinge methode: concrete vraagstellingen genoeg en een grote schaarste aan bronnenmateriaal. Overigens onderkende hij in dit verband het probleem van het ontbreken van (schriftelijke) controlemiddelen. Voor Nederland noemde hij de situatie 'nogal droevig'. Het feit dat er geen Nederlandse term voor het begrip oral history was ontstaan, beschouwde hij als een teken aan de wand. Niet dat er niet veel interviews werden afgenomen; de notenapparaten van dissertaties en scripties zeiden hem wat dat betreft genoeg. Ook op Talsma's eigen universiteit werden in het kader van werkcolleges interviewprojecten gehouden.³⁷ Al die interviews echter 'verdwenen' als het ware nadat ze voor hun directe doel waren gebruikt. Weliswaar hadden enkele archieven interviews in hun collectie maar het ontbrak in zijn ogen aan een 'systematisch bewaren en beschikbaar maken' van materiaal.³⁸ In een geluidsarchief als SFW zag hij bovendien het nadeel dat voor het bewaren van materiaal een (te) hoge standaard voor de kwaliteit van de opnamen werd aangelegd, waaraan met name de sociaal-historici met hun beperkte middelen niet konden voldoen. Hij meende dat bij de stichting alleen interviews bewaard werden die door de eigen medewerkers waren afgenomen. Nu lijkt het alsof het belang dat de stichting hechtte aan het verzamelen van ook alle mogelijke bestaande collecties nog niet goed buiten Utrecht en Hilversum was doorgedrongen. Maar Talsma kende de stichting vermoedelijk goed genoeg en juist daarom was zijn inschatting niet zo gek. Vrijwel alle interviewseries die bij SFW in de jaren zestig en zeventig werden gedeponeerd, waren in samenwerking met diezelfde stichting tot stand gekomen. Dat betekende niet in de laatste plaats haar technische bijstand in de vorm van (professionele) apparatuur. Zelfs de documentairemakers leenden deze af en toe, als zij er al niet zelf over beschikten. Menig student of promovendus deed het echter zonder de hulp van zo'n technisch goed geëquipeerd instituut. De veel goedkopere en handzamere cassetterecorder had inmiddels zijn intrede gedaan en veroorloofde het een ieder zonder veel poespas en op eigen houtje interviews af te nemen.³⁹ In vergelijking met de bandrecorder evenwel liet de geluidskwaliteit te wensen over. Inderdaad zouden pas veel later cassettebanden bij SFW in bewaring worden genomen of als basis dienen voor het overspelen op archiefbanden. Talsma's scepsis over het bewaarbeleid van de stichting in die jaren zeventig is dus goed voor te stellen. Voor hem bleef zij toch in de eerste plaats een radio-archief. Niettemin typeerde hij SFW als een 'combinatie geluidsarchief-oral history-centrum'.⁴⁰ Het was tekenend dat hij dit onderscheid in functies

aanbracht. Het paste in zijn streven om oral history als zelfstandige bron voor de geschiedschrijving op de kaart te krijgen. Hij deed dan ook een dringende oproep aan zijn lezers om mee te denken over het ontwikkelen van wat hij noemde een Trainings- en Documentatiecentrum voor Mondelinge Historische Documentatie.⁴¹

Het startsein om te komen tot de organisatie van de brede oral history praktijk in Nederland was gegeven. In 1979 was het zover. Het werd weliswaar niet echt een centrum maar het kwam in elk geval tot een vereniging en een tijdschrift. In de VS en Engeland bestonden al dergelijke organisaties, beide met een eigen blad.⁴² In april 1979 kwam Talsma met een concreet voorstel tot een organisatiestructuur. Dat deel van de noodzakelijke activiteiten dat met de **coördinatie** van onderzoek te maken had, zag hij bij voorkeur bij een vereniging ondergebracht. Activiteiten betreffende methodologische kwesties en training, in casu **wetenschappelijk onderzoek en onderwijs**, moesten aan een universitair historisch instituut gekoppeld worden. Het liefst zelfs zou hij deze functies bij een apart inter-universitair instituut zien maar de (financiële) realiteit dwong hem deze optie niet verder uit te werken. Het lag voor de hand dat toen het Historisch Seminarium - zijn eigen instituut - het meest in aanmerking kwam voor de vestiging van een Centrum voor Mondelinge Historische Documentatie (CMHD), zoals hij de onderzoekspoot doopte. Hij hoopte dat met name de vakgroep Nieuwe en Theoretische Geschiedenis er middelen voor over had. Ook voor een vereniging dacht hij niet in de eerste plaats aan een zelfstandige organisatie maar aan een 'parapluie-constructie', waarvoor hij in de richting van de Nederlandse Vereniging tot beoefening van de Sociale Geschiedenis (NVSG) keek. Deze bracht al de belangrijkste doelgroep samen die Talsma ook voor ogen stond en had verder het voordeel om over een eigen orgaan te beschikken, het *Tijdschrift voor Sociale Geschiedenis*.⁴³ Na het onderzoekscentrum en de vereniging restte nog de oplossing van het **bewaarprobleem**. Het IISG of SFW zouden hiervoor in aanmerking komen maar hij mikte op een bredere constructie, die op dat moment in de maak was: de Stichting Audiovisueel Archief i.o., verenigd in de werkgroep SAVA. Deze werkgroep was een initiatief van de Rotterdamse gemeentearchivaris Renting en Rolf Schuurisma van SFW. Er was een samenwerkingsverband ontstaan van een aantal gemeentelijke archiefinstellingen, Rijksarchiefdienst, NOS, NFM, SFW en de Stichting Theater Klank en Beeld. Zij beoogde 'de centrale opsporing, documentatie en informatie van geluids- en beeldmateriaal ten behoeve van de begunstigende instellingen, benevens de centrale archivering van dergelijk materiaal voor zover daaraan behoefte bestaat'.⁴⁴ Het was uitdrukkelijk niet de bedoeling van de werkgroep om een NAA (Nationaal Audiovisueel Archief) avant la lettre te ontwikkelen. Het was haar in de eerste plaats te doen om een grotere efficiëncy bij de audiovisuele collectievorming en een betere dienstverlening op het terrein van de audiovisuele archivering voor alle mogelijke, verspreide instellingen. Voor het eerste deel van de doelstelling, documentatie etcetera, stond de werkgroep een Centrale Instantie voor ogen. Deze zou bij SFW ondergebracht worden. Voor het Centraal Depot had zij het NFM in gedachten. Geluidsoptnamen werden de onderscheiden archieven geacht zelf te bewaren.⁴⁵ In wezen richtte de werkgroep zich op beeldmateriaal. Talsma stelde niettemin: 'wanneer de plannen van de werkgroep SAVA (...) bij de minister van Onderwijs en Wetenschappen een gunstig onthaal vinden, is het zaak ook voor interviews (...) in het Centraal Audiovisueel Archief (CAVA) ruimte te creëren'.⁴⁶

Misschien was er een mouw aan te passen geweest, eventueel bij SFW, ware het niet dat de SAVA in de werkgroepfase bleef steken. Nota bene verkeerde SFW in een periode van interne reorganisaties en stond Rolf Schuurisma op het punt daar te vertrekken.⁴⁷ Talsma's idee kon dus niet uitgewerkt worden. Van de meeste andere voorstellen uit zijn organisatieplan kwam ook weinig terecht, althans niet in die vorm. Wellicht was hij te ambitieus geweest. Of had hij de opvattingen in eigen gelederen onderschat? Op 15 juni 1979 vond onder voorzitterschap van Talsma een bijeenkomst plaats ter bespreking van de voorstellen. Verscheidene studenten waren daar aanwezig maar ook enkele journalisten, zoals Martin Schouten, vertegenwoordigers van een aantal gemeentearchieven, het Volkskundebureau en het NOS-radioarchief. Het IISG en de NVSG hadden gezamenlijk een vertegenwoordiger gestuurd. Rolf Schuurisma was er namens SFW, nog wel! Het is niet duidelijk wie het krachtigst hun stem lieten horen. In elk geval zag de vergadering een CMHD aan de universiteit niet zitten; dat leidde maar tot een 'verenging van de doelgroep'.⁴⁸ Zij voelde meer voor de NOS als opleidingscentrum. Over het voorstel tot samenwerking met de SAVA was men niet negatief maar als feitelijke bewaarplaats van interviewmateriaal werd de voorkeur gegeven aan regionaal verspreide depots, in verband met de bereikbaarheid voor potentiële gebruikers. Het idee van een verbinding met de NVSG was

door deze vereniging weliswaar positief onthaald maar uit mondelinge en schriftelijke reacties was gebleken dat velen uit eigen kring niet op zo'n aansluiting zaten te wachten.⁴⁹ Het werd dus een zelfstandige vereniging. In september kwam het eerste nummer van *Transcript. Bulletin van de Vereniging Mondelinge Historische Documentatie* uit. Eigenlijk was er op dat moment officieel nog geen vereniging. De oprichtingsvergadering vond plaats op 12 oktober 1979 op het Historisch Seminarium van de UvA.⁵⁰

Neergang

Al in het eerste nummer van *Transcript* was de planning van een Internationale Oral History Conferentie aangekondigd. Zelfs datum en plaats waren al bekend: oktober 1980 bij - waar anders - de UvA. Er waren al twee eerdere internationale conferenties geweest: in 1976 in Bologna en in maart 1979 in Colchester, bij de University of Essex, de thuisbasis van de voortrekker van de Engelse oral history beweging Paul Thompson. Bij deze gelegenheid was Talsma verzocht de volgende conferentie in Amsterdam te organiseren.⁵¹ En zo geschiedde. Het zou de eerste en de laatste zijn in Nederland. De coördinatie lag in handen van Jaap Talsma en Nelleke Bakker, studente geschiedenis aan de UvA en vanaf het begin actief lid van de VMHD. Er werd een jaar lang hard gewerkt aan de voorbereiding van het congres want de opzet was een zeer brede. Twee lijvige delen conferentie-papers zagen het licht.⁵² De bijeenkomst duurde drie dagen, van de 24ste tot en met de 26ste, en bevatte een keur aan onderwerpen en deelnemers. Ruim 275 personen waren aanwezig uit 23 zulke uiteenlopende landen als de Verenigde Staten, IJsland, Hongkong, Soedan, de Nederlandse Antillen, Australië, Hongarije, Polen en alle voor de hand liggende West-Europese landen. Nederland leverde vanzelfsprekend het grootste contingent conferentiegangers op, meer dan honderd in getal. Na een 'preconference-day', bedoeld voor discussies over de archivering van oral history materiaal, startte de conferentie zelf met vier keynote-lezingen. Paul Thompson en de Amerikaan Ronald Grele spraken onder de hoofdtitel 'Life Histories and the interpretation of History'; de Italiaanse Luisa Passerini en de Leidse hoogleraar Bastiaans - inmiddels roemrucht door zijn onconventionele behandeling van mensen met een KZ-syndroom - hadden 'Memory and the interpretation of oral sources' voor hun rekening genomen.⁵³ In de meer dan 50 seminarsessies kwamen alle mogelijke deelonderwerpen aan de orde. Het was duidelijk dat de geschiedenis van de 'gewone man' zich inmiddels weer verder had uitgesplitst: vrouwengeschiedenis, minderheden, gezinsgeschiedenis, lokale geschiedenis, onderwijs, arbeidersgeschiedenis etcetera. In een aparte sessie kwamen de relaties tussen oral history en andere vakgebieden aan de orde. Naast de antropologie was dat de filmgeschiedenis. Filmhistoricus Bert Hogenkamp benadrukte met name de overeenkomsten tussen oral history en de nieuwe documentaire cinema. Beide hadden zich afgezet tegen de vigerende opvattingen binnen hun respectieve vakgebieden door zich te richten op 'de geschiedenis van het gewone volk'. Beide ook hadden in de technische ontwikkelingen van opname-apparatuur, respectievelijk de cassetterecorder en de handzame camera, de eenvoudige middelen gevonden om hieraan uitdrukking te geven.⁵⁴ De Britse filmregisseur Stephen Peet vertoonde aansluitend twee delen van zijn voor de BBC-televisie gemaakte serie *YESTERDAY'S WITNESS*.⁵⁵ Het was de eerste keer dat de koppeling tussen het medium film en de oral history methode op conferentieniveau werd behandeld. De bijdrage van SFW aan de conferentie was minimaal. Schuursma was wel aanwezig maar louter in zijn functie van voorzitter van de International Association of Sound Archives (IASA). Dat was hij reeds geruime tijd en dat bleef hij ook na zijn vertrek bij de stichting. In de allereerste plannen voor de conferentie was nog een bezoek aan SFW geopperd, naast het IISG en het IAV. In het definitieve programma echter werden alleen de laatste twee genoemd. SFW zorgde er uiteindelijk, in de persoon van geluidsmedewerker Fred de Kok, alleen voor dat de conferentie op band kwam te staan.

Na oktober 1980 was het snel afgelopen met de VMHD. De conferentie bleek een groots begin, het hoogtepunt en tevens het begin van het einde van de vereniging. Aan haar eerste taak, het organiseren van congressen en symposia, had zij voldaan.⁵⁶ In *Transcript* was men al enthousiast begonnen met het uitwerken van richtlijnen voor het afnemen van historische interviews en de gedragsregels waaraan een respectvolle interviewer zich diende te houden⁵⁷; zaken die de vereniging zich expliciet ten doel had gesteld. Het tijdschrift was natuurlijk bij uitstek de plaats om de discussies over dit soort onderwerpen te voeren.⁵⁸ Maar er zouden in totaal slechts vier nummers verschijnen, naast de special voor de conferentie. De laatste aflevering zag in 1981 het licht. Talsma had zijn plannen voor de conferentie al halverwege

1979, ruim voor de oprichting van de vereniging, rond. Bij de eerste vergadering van de 15de juni van dat jaar waren plaats en datum in ieder geval al duidelijk. Gezien het snelle verloop van de vereniging na de conferentie lijkt het er op alsof zij hoofdzakelijk voor het organiseren hiervan in het leven was geroepen. Zo'n groot evenement vereist nu eenmaal een goed functionerend apparaat en een rechtspersoon in de vorm van een stichting of, in dit geval, een vereniging. Maar hoe het ook zij, het doet niets af aan de waarde die de VMHD in de periode van haar bestaan voor de oral history beoefening in Nederland heeft gehad. Voor het eerst was er een openbare en breed gedragen discussie op gang gebracht over het gebruik van de methode voor de geschiedwetenschap. De vereniging had daarmee in belangrijke mate aan de acceptatie van oral history bijgedragen. In 1983 verscheen het boek *Mondelinge geschiedenis. Over theorie en praktijk van het gebruik van mondelinge bronnen*, onder redactie van de sociologe Manuela du Bois-Reymond en de socioloog/historicus Ton Wagemakers. Vertegenwoordigers van de meest uiteenlopende disciplines, waaronder die andere pleitbezorger van oral history de historica Selma Leydesdorff, werkten er aan mee. De publikatie zette de hele discussie van enkele jaren nog eens op een rijtje. Toen viel het, althans op dit vlak, even stil.

Nog een poging

Matte jaren

SFW stelde zich een tijdlang terughoudend op. De discussies speelden zich nu vooreerst binnen het wetenschappelijke veld af. Schuursma was vertrokken en de interne reorganisaties plus de aanloop tot de privatisering van de productie- en distributieonderdelen van het bedrijf eisten hun tol. Dat betekende evenwel niet dat verscheidene mensen de weg naar de Hengeveldstraat in Utrecht niet wisten te vinden; ook in de jaren tachtig kwam er een gestage stroom interviews naar de stichting. Maar het was anders dan in die hoogtijdagen van de jaren zeventig. In elk geval kwamen er aanzienlijk minder journalistieke produkten binnen en voor zover wel, dan waren zij veelal van een andere aard. Zo deponeerde de journalist Martin Schouten, die zich ook al intensief in de oral history discussie van rond 1980 had gemengd⁵⁹, de interviews die de basis hadden gevormd voor 'Werk' en 'De Jaren '30'. Deze series waren in afleveringen in de *Haagse Post* gepubliceerd en daarna in boekvorm gebundeld. Eigenlijk had hij de interviews al in de jaren zeventig gemaakt en zij ademden ook helemaal de geest van dit tijdperk. Er kwam relatief weinig basismateriaal voor televisieproducties binnen. Er waren de kleine interviewcollecties van Philo Bregstein over de Italiaanse filmregisseur Pasolini en over de Zwitserse schilder/boer Schäublin. Een uitzondering vormden de interviews die Jan Bosdriesz en Gerard Soeteman maakten voor hun televisiedocumentaire ONS INDIË VOOR DE INDONESIËRS. Hierin klonk nog het streven naar een 'integrale geschiedschrijving' van de documentaristen van de jaren zeventig door. Vele uren interviews waren ervoor afgenomen. Voor de rest deed zich gevoelen dat in de jaren tachtig de brede opzet in de documentaires verlaten werd. Of zoals Chris Vos over de historische documentaire van na de jaren zeventig zegt: 'de grote lijn is vervangen door de detailstudie, de panoramische blik door het vergrootglas'.⁶⁰ Dat weerspiegelde zich bij SFW zeker in het aantal interviews dat binnenkwam. Maar ook waren de onderwerpen meer gespreid dan in de tijd daarvoor en niet alleen wat betreft die paar journalistieke producties. In de wetenschappelijke interviews is het thema Tweede Wereldoorlog nauwelijks meer terug te vinden. Nog maar een paar interviewseries aangaande de arbeidersbeweging vulde de collectie nog aan, zoals die over de AJC en met de ex-CPN-er Friedl Baruch. Een echt nieuw thema was dat van de kraakbeweging in Groningen, een reeks interviews die door enkele Groningse geschiedenisstudenten in het kader van een werkcollege werd afgenomen. Een tweetal interviews bewoog zich op het gebied van de mediageschiedenis, een terrein echter dat in de jaren negentig pas echt de ruimte zou krijgen. Het meest opvallende echter in deze periode was de toegenomen belangstelling voor de geschiedenis van de voormalige Nederlandse koloniën. Zowel Nederlands-Indië als Nieuw-Guinea kwamen aan bod, zij het dat de benadering zich hoofdzakelijk richtte op het Nederlandse politieke beleid.

Het overzicht van de aanwas van de jaren tachtig levert een enigszins paradoxaal beeld op. - Hoewel enerzijds het aantal binnengekomen collecties vrijwel even groot was en het totale aantal interviews niet veel minder als dat van het decennium daarvoor, was anderzijds de omvang van de onderscheiden interviewseries wel veel kleiner. Het beeld wordt echter vertekend door de verwerving van

de collectie die de historica Nanda van der Zee bij SFW in bewaring gaf. Voor haar biografie van Jacques Presser nam ze meer dan 125 vraaggerekenen af. Het is een van de grootste interviewcollecties die SFW tot op heden binnen haar muren kreeg. Al met al geeft een terugblik voor dit tijdsgewricht een versnipperde collectie te zien. Na de stormachtige ontwikkelingen van de jaren zeventig was er een luwte ingetreden. De discussie rond oral history kwam op een laag pitje te staan. Een uitzondering was het proefschrift van Selma Leydesdorff over het joodse proletariaat van Amsterdam. In de inleiding hiervan gaf ze een uitgebreide verantwoording van het overvloedige gebruik dat ze van de mondelinge methode had gemaakt. En niet alleen verantwoordde ze haar aanpak maar tevens analyseerde ze diepgaand de implicaties van het geheugen en de herinnering.⁶¹ Enkele jaren later zou ze de herinnering zelfs tot de rode draad van haar boek over de watersnoodramp maken.⁶² Behalve de algemene matheid van deze jaren had SFW een extra handicap. Langzaam werden alle onderdelen losgeweekt uit het groter geheel en geprivatiseerd. Alleen het Audiovisueel Archief (AVA), sinds eind jaren zeventig de nieuwe naam voor de afdeling Documentatie, bleef gespaard. Zij verhuisde begin 1989 als aparte instelling naar Amsterdam, onder medeneming van de oude naam. En in Amsterdam kon met hernieuwd élan aan een ander beleid worden gewerkt.

Werkgroep

Op het terrein van de oral history was matheid troef; op het beschouwende vlak tenminste, gedaan werd er genoeg. In de wereld van de audiovisuele archivering echter braken in de tweede helft van de jaren tachtig turbulenteren tijden aan. Met name omdat de toestand van het nitraatfilmmateriaal nijpend was geworden, sloegen de vier nationale audiovisuele archieven de handen ineen. Dit leidde tot de 'Knelpuntennota Audiovisuele Archieven', die in juni 1988 aan minister Brinkman van WVC werd aangeboden⁶³ - overigens het begin van een lang proces dat zou uitmonden in het in 1997 op te richten NAA. P.A.M. (Piet) van Wijk tekende namens het AVA van de Utrechtse SFW, waarvan hij sinds 1986 hoofd was. Ging deze nota uitsluitend over de problemen van het beeldmateriaal, in het kielzog ervan werd precies een jaar later een aparte 'Knelpuntennota Geluidsarchieven' geproduceerd, overigens ditmaal op verzoek van de minister zelf.⁶⁴ Voor een deel hadden dezelfde instellingen ondertekend als bij de eerste nota. Alleen was het NFM, dat alleen filmmateriaal herbergde, nu vervangen door de Nederlandse Vereniging van Producenten en Importeurs van beeld- en geluidsdragers (NVPI). Nu tekende Piet van Wijk voor SFW Amsterdam, waarvan hij na de verhuizing van het AVA uit Utrecht directeur was geworden. Bij de uiteenzetting van de achterstanden en andere problemen betreffende verzamelbeleid, conservering, ontsluiting en terbeschikkingstelling werd de interviewcollectie van met name SFW niet vergeten. Het opstellen van de nota had voor het eerst in jaren weer eens een inventarisatie van het verzamelde materiaal noodzakelijk gemaakt. De collectie kreeg opnieuw de aandacht.

De nieuwe tijd die eind jaren tachtig definitief was aangebroken en die zorgde voor een opleving van activiteiten gold echter niet alleen de (audiovisuele) archivering maar tevens de oral history. Deze zou evenwel op een andere manier vorm krijgen dan eind jaren zeventig het geval was geweest en ditmaal was SFW er wel bij betrokken. De acceptatie van het gebruik van de mondelinge methode voor de geschiedwetenschap was geen probleem meer, nu ging het om een betere coördinatie van de zo versnipperde oral history praktijk. Zo althans constateerde de historicus Piet de Rooy in zijn nota 'Geen erger dove, dan die niet horen wil' uit 1990. Hij had in 1989 aan de wieg gestaan van de Interfacultaire Werkgroep Oral History, die was opgericht 'omdat de grootste wetenschappelijke en organisatorische belemmeringen op dit moment gelegen zijn in het feit, dat oral history in Nederland tot nu tot plaats vindt op het niveau van kleinere projecten, zonder enig verband of samenhang'.⁶⁵ De Rooy was al halverwege de jaren zeventig al bij interviewprojecten aan de UvA betrokken geweest.⁶⁶ Hij had zich evenwel niet, tenminste niet direct, met de oprichting van de VMHD bemoeid en hij kwam ook niet voor op de deelnemerslijst van de Oral History Conferentie. Maar nu was hij de voortrekker in de Interfacultaire Werkgroep, een samenwerkingsverband van het Documentatiecentrum voor Nieuwste Geschiedenis van de Amsterdamse Faculteit der Politieke en Sociaal Culturele Wetenschappen (DNG) - De Rooy's standplaats - en de reeds eerder genoemde vakgroep Nieuwe en Theoretische Geschiedenis. Jaap Talsma was er overigens niet meer bij. Die had het vermoedelijk druk met de voorbereiding van zijn promotie in datzelfde jaar. De werkgroep poogde weer een stimulerende rol te spelen op het terrein van oral history. In

die zin zou ze als de voortzetting van de VMHD beschouwd kunnen worden. Maar De Rooy wilde meer. Hij wilde een concrete collectie interviews opbouwen 'die onmisbaar is voor modern historisch en sociaal-wetenschappelijk onderzoek van de recente geschiedenis van Nederland'.⁶⁷ Hij zag verscheidene maatschappelijke terreinen waarbinnen zich met name sinds de oorlog doorslaggevend veranderingen hadden voorgedaan - urbanisatie, ontzuiling, ontkerkelijking, toename van het belang van de media, etcetera - maar die desalniettemin (te) weinig aandacht in het geschiedwetenschappelijke onderzoek hadden gekregen. Een **systematisch** opgebouwd interviewarchief zou een belangrijke bijdrage kunnen leveren aan het in kaart brengen van die veranderingen. Hij stelde zich twee sporen voor bij de manier waarop zo'n project vorm zou moeten krijgen. Enerzijds zou er een serie '**life-story**' interviews moeten komen, biografische interviews met élite-personen, en anderzijds een serie met mensen die over **specifieke gebeurtenissen** konden vertellen. Hij zag geen principiële verschillen tussen de twee sporen maar beschouwde ze als aanvullend ten opzichte van elkaar.⁶⁸ Piet de Rooy probeerde niet alleen de coördinatie van de oral history praktijk nieuw leven in te blazen, hij schetste ook de ideale combinatie van de verschillende benaderingen uit de jaren zestig en zeventig.

Voor de opbouw en organisatie van zo'n groot project wilde De Rooy een breder samenwerkingsverband dan alleen de werkgroep. Met name aan het IISG, SFW en de Vakbondshistorische Vereniging (VHV) had hij een actieve rol toegedacht. Bij de stichting zou het beheer en de ontsluiting van de te vormen collectie gecentraliseerd moeten worden. Om nu de boel niet weer op de lange baan te schuiven moest er op korte termijn ook daadwerkelijk begonnen worden met interviewen. Hij stelde twee proefprojecten voor: een begincollectie van 'life stories' en een project over de vakbondsgeschiedenis. De Rooy dacht inderdaad in termen van grote veranderingsprocessen. Zo'n vakbondsproject zou 'alle mogelijkheden (bieden) om grootschalige veranderingen in het sociaal-economisch leven (...) te combineren met organisatiegeschiedenis en de visie daarop van een groot aantal betrokkenen'.⁶⁹ Aan zijn eigen DNG ontwikkelde hij wat al snel het 'Prominentenproject' zou heten. Studenten interviewden zulke onderscheiden personen als de actrice Elisabeth Andersen, de NRC-redacteur J.L. Heldring, de oud-burgemeester van Amsterdam met een jarenlange staat van dienst binnen de PvdA Wim Polak en de schrijver Bert Schierbeek. De cassettebanden leverden ze na afloop bij SFW af. Als bijdrage aan de eerste ontsluiting vulden ze tevens documentatieformulieren in. Tot slot was het natuurlijk de bedoeling dat zij hun interviews transcribeerden. Maar ook de vakbondsgeschiedenis kwam bij De Rooy's studenten aan bod. Ze spraken bijvoorbeeld met mensen over hun ervaringen met de katholieke jeugdbeweging, de EVC en de NVV. Ongetwijfeld hebben de studenten ook zo hun eigen voorkeuren gehad. VHV, IISG, SFW en de Interfacultaire Werkgroep werkten een gezamenlijk subsidievoorstel voor het ministerie uit, waarin zowel het prominenten-project als het vakbonds-project waren vervat. De subsidie zou de kosten voor de vorming van een basiscollectie in drie jaar moeten dekken.⁷⁰ Het antwoord was negatief.⁷¹

Nieuwe wind

Weliswaar liepen de interviewactiviteiten onder de directe leiding van Piet de Rooy aan de universiteit nog enkele jaren door maar van de grootse plannen van de werkgroep kwam niet veel meer terecht. Voor SFW echter werkte de betrokkenheid bij al die plannen zeer stimulerend. Ze sloten wonderwel aan bij de nieuwe wind die met de komst van Van Wijk was gaan waaien. Zo werd het voor onderzoekers weer mogelijk om van SFW opname-apparatuur te lenen voor het maken van interviews. Vanaf 1989 zette de stichting in Amsterdam haar deuren open voor een jaarlijkse bijeenkomst die de aio's van de Amsterdamse onderzoeksschool Ponteg⁷² nader moest informeren over het gebruik van beeld- en geluidsmateriaal voor historisch onderzoek. De middagen over beeldmateriaal stonden onder leiding van de hoogleraar Jan Bank. De ochtenden gingen over oral history en werden geleid door Piet de Rooy en Selma Leydesdorff.⁷³ Leydesdorff zou trouwens begin jaren negentig eveneens de grote collectie interviews - bijna 200 stuks - voor haar boek over de watersnoodramp bij de stichting onderbrengen. Enthousiast ook ondersteunde SFW het initiatief van de Vereniging Geschiedenis, Beeld en Geluid (GBG) tot de oprichting van de werkgroep Interviewproject Nederlandse Mediageschiedenis. Aan de universiteiten was de beoefening van de mediageschiedenis aan het einde van het decennium een geaccepteerde bezigheid geworden, wat begin jaren negentig zelfs tot een aparte leerstoel film- en televisiegeschiedenis in Utrecht zou leiden. Bij

het Historisch Archief van het NOB had Harry Vossen, die in 1979 nog betrokken was geweest bij de oprichting van de VMHD, al een collectie interviews met oud-medewerkers van de omroep verzameld. In zijn nieuwe functie van referent oral history bij het Omroepmuseum maakte hij ook deel uit van de breed samengestelde GBG-werkgroep.⁷⁴ De VPRO-radiomaker Marnix Koolhaas deed mee, de journalist en radio-historicus Stef Lokin, televisie-historica Mirjam Prenger, geluidsarchivaris Fred de Kok en filmhistoricus Egbert Barten. Allen schaarden zij zich rond SFW, waar tevens het secretariaat van de vereniging en de redactie van haar blad een thuis hadden gevonden en waar de te houden interviews zouden worden gedeponereerd. Helaas echter kwam de werkgroep niet echt van de grond. Iedereen had het te druk voor zo'n extra project. Wel hadden Prenger en Barten de interviews die zij maakten voor hun individuele doctoraalscripties en promotie-onderzoeken bij SFW in bewaring gegeven. Interviews met personen die een rol hadden gespeeld in de mediageschiedenis werden echter ook door SFW zelf geëntameerd. Met name binnen de afdeling Research van de stichting werden onder leiding van Bert Hogenkamp, die sinds 1987 bij de stichting werkzaam was, stagiaires gestimuleerd om voor hun projecten vraaggesprekken te houden met mensen die nog over hun ervaringen konden vertellen. Zo werden interviews gehouden met verscheidene personen die betrokken waren geweest bij de productie van televisie-uitzendingen in het kader van de Zendtijd Politieke Partijen (ZPP) voor de CPN. Oud-medewerkers van de voormalige filmproductiebedrijf en -laboratorium Triofilm werd naar hun ervaringen gevraagd en uitgebreid werd met de (katholieke) cineast Piet van der Ham gesproken.

Ook in deze jaren kwamen lang niet alle initiatieven van de grond maar voor SFW was oral history weer 'op de agenda' gekomen. Er werden in het begin van de jaren negentig weer regelmatig discussies over gehouden. De stichting had inmiddels een grote en interessante verzameling interviewmateriaal in huis en streefde naar een meer consistent beleid. In 1993 schreef Bert Hogenkamp een discussienota over SFW als oral history centrum.⁷⁵ In datzelfde jaar ook reisde Piet van Wijk naar de Verenigde Staten om de jaarvergadering van de Oral History Association bij te wonen maar vooral om zich van dichtbij op de hoogte te stellen van de opbouw en infrastructuur van de verscheidene oral history centra daar.⁷⁶ Het jaar daarop startte een langlopend project, kortweg het Interviewproject gedoopt, dat het onderzoek tot doel had naar de (historische) waarde van bij SFW gedeponereerd interviewmateriaal, de voorwaarden voor een adequate terbeschikkingstelling ervan en de mogelijke rol die SFW zou kunnen spelen bij een meer structurele inventarisatie en gecoördineerd beheer van de mondelinge historische documentatie in Nederland. Het project loopt nog en moet eindigen met aanbevelingen voor toekomstig beleid. Allereerst echter was een historisch verantwoord inventarisatie-onderzoek van de eigen collectie nodig, waarvan zoals eerder vermeld het resultaat eind 1996 zal verschijnen. Behalve de waarde die zo'n inventarisatie zelfstandig heeft voor met name de raadpleging van het materiaal, geeft zij inzicht in de wisselwerking met personen en instellingen buiten SFW, op basis waarvan de collectie uiteindelijk tot stand kon komen. Het resultaat daarvan heeft u zojuist gelezen.

Slot

Een terugblik op 35 jaar interviewverzameling bij SFW geeft enerzijds een beeld te zien van enkele archivariissen die duidelijk hun individuele stempel op de vorming van de collectie drukten. Schuursma nam het initiatief tot een reeks interviews en hield de vraaggesprekken voor een groot deel zelf. Hij richtte zich voornamelijk op personen uit de politieke geschiedenis. Onder het bewind van Joke Rijken kwam een andere gerichtheid in de collectie tot uiting, 'de gewone man', zij het dat het binnenhalen van bestaande collecties de nadruk kreeg. Anderzijds echter konden beiden niet heen om ontwikkelingen die zich buiten hun 'eigen' geluidsarchief afspeelden. In Schuursma's periode was er de directe relatie met het Utrechtse Instituut voor Geschiedenis, waarvoor het ook was opgezet. Hij had overigens met een relatieve onbekendheid met het fenomeen oral history te maken. In Rijkens tijd drong de interviewmethode als belangrijk middel tot het verwerven van (historische) kennis door en kwam vooral een relatie met de audiovisuele media tot stand. Dat paste weer in de aanloop die SFW in die jaren zeventig nam tot het ontwikkelen als een audiovisueel archief, begonnen met het in kaart brengen van filmmateriaal in den lande. De oorzaak van de matte jaren tachtig in de collectievorming was voor een belangrijk deel gelegen in juist dat gebrek aan wisselwerking met de buitenwereld. Niet voor niets werd in de jaren negentig de

mediageschiedenis een belangrijk onderwerp, op het moment dat de zelfstandige vestiging van SFW als audiovisueel archief in Amsterdam een feit was en de banden met de inmiddels volgroeide mediastudies werden aangehaald. Het is wellicht geen toeval dat in het begin het geluidsarchief van de RUU en in de laatste jaren SFW-Amsterdam zelf interviewseries konden initiëren. Dat waren namelijk precies de momenten dat een duidelijk beeld bestond van de eigen identiteit. En een vruchtbare uitwisseling met de buitenwereld is daar bij gebaat. In de perioden dat hoofdzakelijk bestaande verzamelingen werden binnengehaald, lag het gevaar voor een min of meer willekeurige, versnipperde samenstelling van de collectie altijd op de loer.

In feite zijn alle pogingen om te komen tot een organisatie of coördinatie van de interviewpraktijk in Nederland tot nu toe mislukt. Misschien was Jaap Talsma met zijn VMHD nog het verst gekomen. Weliswaar bestond de vereniging slechts een korte tijd maar zij kon terugkijken op een allerwege als zeer succesvol beschouwde conferentie en op het belangrijke aandeel dat zij leverde aan de acceptatie van oral history in de geschiedwetenschap. Door het open karakter dat het geluidsarchief van het begin af aan uitstraalde, raakte het ook steeds betrokken bij pogingen tot een bundeling van krachten. Weliswaar was dit bij de VMHD maar zeer zijdelings het geval maar ook hier werd naar SFW gewezen als centraal bewaarcentrum voor interviews. En steeds opnieuw kreeg zij die rol toegedacht. Die functie met name ook maakte haar zelfs tot enige constante temidden van de wisselende groeperingen die iets aan zo'n samenbundeling wilden doen. Het betekent eens te meer dat de geschiedenis van (het geluidsarchief van) SFW onlosmakelijk verbonden is met de (organisatie)geschiedenis van oral history in Nederland. Nu ontplooit zij zelf initiatieven om niet meer alleen als een depot voor andermans materiaal te dienen maar ook een eigen, actieve rol als centrum uit te dragen. Binnenkort houdt SFW als zelfstandige instelling op te bestaan. In 1997 wordt zij onderdeel van het NAA. Vrijwel alle andere partners in deze bundeling van krachten op het terrein van de nationale audiovisuele archivering zullen ook meer of minder grote interviewcollecties inbrengen. Het is te hopen dat ook in de nieuwe constellatie het streven naar de herkenbaarheid van deze collecties de ruimte zal krijgen.

noten

1. Alessandro Portelli, "'The time of my life'. Functions of time in oral history', in: *Papers presented to the International Oral History Conference, 24-26 october 1980*, volume II, Amsterdam: Universiteit van Amsterdam (Historisch Seminarium/International Oral History Conference), 1980, p.384
2. In 1995 verscheen reeds een inventarisatie van de eerste tien jaar van de interviewcollectie, toen op documentniveau. Zie: Mieke Lauwers, *De interviewcollecties van Stichting Film en Wetenschap. Een audiografisch overzicht*, deel I, Amsterdam: Stichting Film en Wetenschap (SFW-werkuitgave no.8), 1995
3. Brief R.L. Schuurisma aan de redactie van de *Haagse Post*, d.d. 13 september 1962, in: Geluidsarchief SFW
4. Zie ook: 'Terugblikken met het oog op de toekomst. Het ontstaan van de interviewcollectie', inleiding bij: Mieke Lauwers, a.w. p.III
5. Voor de geschiedenis van de Stichting Beeld- en Klankdocumentatie en de incorporatie van deze en het Historisch Geluidsarchief in SFW, zie Bert Hogenkamp, "'Van groot belang voor de wetenschap van den mensch". Het Algemeen Nederlandsch Archief voor Taal en andere uitingsbewegingen, het Beeld- en Klankarchief en de Stichting Beeld- en Klankdocumentatie, 1938-1970', in: *Jaarboek Stichting Film en Wetenschap 1994*, Amsterdam: Stichting Film en Wetenschap, 1995. Zie tevens Mieke Lauwers, a.w. pp.VI-VII
6. Allen komen voor in correspondentie van Schuurisma met de redacties van *Haagse Post* en *Vrij Nederland* tussen 1962 en 1964, in: Geluidsarchief SFW

7. Brief R.L. Schuursma aan R. Kousbroek, d.d. 18 september 1963, in: Geluidsarchief SFW
8. Brief R.L. Schuursma aan de redactie van de *Haagse Post*, d.d. 13 september 1962, in: Geluidsarchief SFW
9. Vgl. Louis M. Starr, 'Oral History in den USA. Probleme und Perspectieven', (vertaald uit het Engels) in: Lutz Niethammer, *Lebenserfahrung und kollektives Gedächtnis. Die Praxis der 'Oral History'*, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1985, pp.38-48
10. In de sociologie en culturele antropologie was het toepassen van de mondelinge methode voor het verkrijgen van onderzoeksgegevens al meer ingeburgerd. Overigens is oral history strikt genomen al zo oud als de geschiedschrijving zelf; Herodotus maakte er in de 5e eeuw v.C al gebruik van. Zij werd echter in de loop van de 18de eeuw goeddeels teruggedrongen ten faveure van het gebruik van schriftelijke bronnen door historici. Voor de geschiedenis van de oral history methode, zie: Paul Thompson, *The voice of the past. Oral history*, Oxford: Oxford University Press, 1988², pp.22-72
11. Stichting Film en Wetenschap was in 1955 te Utrecht opgericht als het filmproductie en - distributiebedrijf voor het wetenschappelijk onderwijs in Nederland.
12. Lezing van R.L. Schuursma getiteld 'Das Lautarchiv der Universität Utrecht', gehouden te Keulen voor de Studienkreis Rundfunk und Geschichte, d.d. 5 april 1970, in: SFW-archief, dossiernummer 470
13. Vgl. Jaap Talsma, 'Van horen zeggen... Enkele opmerkingen over het gebruik van mondelinge mededelingen als bron voor historisch onderzoek', in: *Theoretische Geschiedenis*, jrg.4 (1977), p.136
14. Anthony Seldon and Joanna Pappworth, *By word of mouth. 'Élite' oral history*, London/New York: Methuen, 1983, p.6
15. Vgl. Ton Wagemakers, 'Mondelinge geschiedenis in Nederland. Een overzicht', in: Manuela du Bois-Reymond/Ton Wagemakers (red.), *Mondelinge geschiedenis. Over theorie en praktijk van het gebruik van mondelinge bronnen*, Amsterdam: SUA, 1983, pp.29-30
16. Een uitvoerige verantwoording van het gebruik van zijn bronnenmateriaal is te vinden inleiding van zijn werk: B.A. Sijes, *De razzia van Rotterdam, 10-11 november 1944*, 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1951, pp.13-17
17. *Het Veerwerk*, 15e jrg. no.10 (oktober 1948), p.169
18. Commentaar van prof. dr. C.D.J. Brandt bij 'De waarde van de journalistiek als bron voor de geschiedschrijving', in: *De waarde van de moderne publiciteitsmedisa voor de documentatie van het jongste verleden en het heden*, symposium door de Nijmeegse Historische Studentenkring "Dr. Huybers" gehouden bij gelegenheid van de viering van zijn zesde lustrum, 16-18 mei 1963, (gestencilde uitgave) z.p., z.j., p.71
19. B.A. Sijes, 'Enkele aspecten van het interview als historische bron', in: idem, pp.18-42. Bij elke lezing tijdens het symposium - naast journalistiek en interviews kwam als derde het filmjournaal als historische bron aan de orde - zorgde een co-referent voor commentaar. Voor Sijes' lezing was dit prof. dr. L.J. Rogier. Helaas is diens commentaar wegens een technische onvolkomenheid, zo staat vermeld, niet in de lezingenbundel terechtgekomen.
20. Bert Hogenkamp, t.a.p., p.29

21. Zwart op wit was vastgelegd dat 'ingeval van een opdracht van het instituut voor geschiedenis van de Rijksuniversiteit Utrecht, zal het geluidsarchief een van zijn medewerkers ter beschikking stellen om dergelijke projecten in samenwerking met het instituut voor geschiedenis uit te voeren'. Zie: Overdrachtsovereenkomst van de Rijksuniversiteit te Utrecht en Stichting Film en Wetenschap te Utrecht, p.2, in: SFW-archief, dossiernummer 531
22. Von der Dunk was Brandt na diens plotselinge overlijden in 1966 opgevolgd.
23. Brief Joke Rijken aan A. de Swaan, d.d. 10 mei 1971, in: Geluidsarchief SFW
24. Chris Vos, *Televisie en bezetting. Een onderzoek naar de documentaire verbeelding van de Tweede Wereldoorlog in Nederland*, Hilversum: Verloren, 1995, p.169
25. Mirjam Prenger, 'Uitglippen over de beeldbuis. Nederlandse politici op de televisie in de jaren vijftig en zestig', in: *Jaarboek Mediageschiedenis 5*, Amsterdam: Stichting Mediageschiedenis/Stichting Beheer IISG, 1993, p.222. Vgl. ook Prengers 'Van familiemagazine naar actualiteitenrubriek. KRO's BRANDPUNT in maart 1963', in: *Jaarboek Mediageschiedenis 2*, Amsterdam: Stichting Mediageschiedenis/SDU, 1990, pp.157-186
26. Frank van Vree, 'Massacultuur en media', in: Huub Wijfjes (red.), *Omroep in Nederland. Vijfenzeventig jaar medium en maatschappij, 1919-1994*, Zwolle: Waanders, 1994, p.39
27. Vgl. Chris Vos, a.w., p.151
28. idem, p.131
29. idem, p.264
30. idem, p.133
31. idem, p.249
32. Vgl. brief R.H. Cools aan J. Vrijman, producent van de documentaire, d.d. 2 juni 1975, in: Geluidsarchief SFW
33. Mondelinge mededeling van SFW-filmconservator Jan Pet, september 1996
34. idem
35. Wel kocht de mediatheek van SFW filmkopieën aan voor de distributie aan het wetenschappelijk onderwijs. Zo verzocht bijvoorbeeld Schuursma in 1970 Bregstein om de eindversie van DINGEN DIE NIET VOORBIJ GAAN te mogen opnemen. Brief R.L. Schuursma aan P. Bregstein, d.d. 6 november 1970, in: Geluidsarchief SFW. Omdat de huidige SFW de erfenis van haar Utrechtse voorloper beheert, is onder andere deze film hier nog steeds te vinden.
36. J. Talsma, t.a.p., pp.132-148
37. Hij verwees in dit verband naar een interviewproject over de werkloosheid tijdens de crisis van de jaren dertig dat door collega Piet de Rooy in 1974-75 was gehouden. Later zou Ton Wagemakers, in zijn overzicht van de mondelinge geschiedenis in Nederland, dit project als een van het eerste op de Nederlandse universiteiten aanmerken. Hij noemde daarbij overigens ook Talsma als begeleider naast De Rooy. Vgl. Ton Wagemakers, t.a.p., p.34

38. J. Talsma, t.a.p., p.146

39. De compact-cassetterecorder was in 1965 op de markt gekomen. Vgl. Frank van de Maden (eindred.) *Audiovisuele collecties. Handleiding voor het beheer van bewegend beeld en geluid*, Hilversum: Verloren, 1993, p.84. Zoals gewoonlijk bij technische vindingen echter drong het gebruik ervan pas enkele jaren later goed door.

40. J.Talsma, t.a.p., p.137

41. idem, p.146

42. In de Verenigde Staten bestond al sinds de jaren vijftig de Oral History Association, met het blad *Oral History Review*. In Groot-Britannië werd in 1973 de Oral History Society opgericht. Haar tijdschrift heette eenvoudig *Oral History*.

43. Nota van Jaap Talsma, "'Oral history" in Nederland. Voorstel voor een organisatiestructuur', Amsterdam: Historisch Seminarium, Universiteit van Amsterdam, april 1979, p.6

44. 'Nota betreffende de Stichting Audiovisueel Archief i.o.' - samengesteld door de werkgroep SAVA, januari 1977, p.3, in: SFW-archief, dossiernummer 447. De redactiecommissie bestond uit Renting, Schuurisma en rijksarchivaris Ketelaar, zo blijkt uit de begeleidende brief bij de verzending van de nota.

45. Wel werd overwogen om het schaduwarechief van de NOS-Fonothek Gesproken Woord nu in zijn geheel bij SFW onder te brengen. Een deel van dat schaduwarechief bevond zich hier al in de vorm van de NRU-collectie.

46. Nota Jaap Talsma, a.w., p.7

47. Schuurisma werd in 1980 bibliothecaris van de Erasmus Universiteit te Rotterdam.

48. 'Verslag 15 juni. Verslag van de bijeenkomst ter bespreking van voorstellen voor een organisatiestructuur voor "oral history" in Nederland', in: *Transcript. Bulletin van de Vereniging Mondelinge Historische Documentatie*, no.1 (september 1979), pp.6-7

49. Vgl. 'Voorstel tot oprichting Vereniging voor Mondelinge Historische Documentatie' in: idem, p.4

50. 'Verslag oprichtingsvergadering' in: idem, no.2 (december 1979), pp.2-3

51. Vgl. 'Verslag 15 juni...', t.a.p., p.7

52. *Papers presented to the International Oral History Conference 24-26 october 1980*, Amsterdam: International Oral History Conference/Historisch Seminarium, 1980, volume I and II

53. Vgl. programma in *Transcript. Special issue conference guide*, [oktober 1980], p.2

54. Bert Hogenkamp, 'Film and Oral History. Some points for discussion', (paper-abstract) in: *Transcript. Special issue...*, a.w., p.18

55. Vgl. *IAMHIST Newsletter*, no.8 (summer 1980)

56. Vgl. 'Ontwerp-statuten', in: *Transcript*, no.2 (december 1979), p.14

57. Jaap Talsma, 'Concept-richtlijnen voor historische interviews', in: *Transcript*, no.3 (mei 1980), pp. 1-13 en M. du Bois-

Reymond, 'De verantwoordelijkheid van de interviewer', in: idem, pp.14-15

58. Ook het blad van de geschiedenisstudenten in Groningen had een special aan oral history gewijd, waaraan verscheidene VMHD-leden een bijdrage leverden. Vgl. *Groniek. Gronings Historisch Tijdschrift*, no.5 (oktober 1979), special 'Oral history. Het gebruik van mondelinge bronnen'

59. Hij maakte ook onderdeel uit van een gesprek dat integraal werd afgedrukt in Manuela du Bois-Reymond/Ton Wagemakers, a.w., pp.68-80

60. Chris Vos, a.w., p.250

61. Selma Leydesdorff, *Wij hebben als mens geleefd. Het Joodse proletariaat van Amsterdam 1900-1940*, Amsterdam: Meulenhoff, 1987, pp.21-59

62. Selma Leydesdorff, *Het water en de herinnering. De Zeeuwse watersnoodramp 1953-1993* (met een fotoreportage van Ed van Wijk), Amsterdam: Meulenhoff, 1993

63. De tekst werd integraal gepubliceerd in: *GBG-Nieuws*, no.6 (herfst 1988), pp.10-18. De nota was ondertekend door vertegenwoordigers van NFM, RVD, Film- en Beeldbandarchief van het NOB en SFW.

64. Vgl. begeleidende brief bij 'Knelpuntennota Geluidsarchieven', d.d. 26 juni 1989, in: Directie-archief SFW

65. P. de Rooy, 'Geen erger dove, dan die niet horen wil. De opbouw van een Oral History Collectie', Eerste Concept Nota van: Interfacultaire Werkgroep Oral History, Documentatiecentrum voor Nieuwste Geschiedenis, Amsterdam, maart 1990, p.2

66. Vgl. noot 36. Voor zijn dissertatie *Werklozenzorg en werkloosheidsbestrijding, 1917-1940. Landelijk en Amsterdams beleid*, Amsterdam: Van Gennep, 1979, had De Rooy enkele van de interviews van het project uit 1974-75 over de werkloosheid in de jaren dertig gebruikt.

67. P. de Rooy, 'Geen erger dove...!', a.w., p.3

68. idem, p.3-4

69. idem, p.5

70. 'Concept-subsidie aanvraag bij O & W', juli 1990, in: Directie-archief SFW

71. Brief Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen aan het Bestuur van de KNAW, in verband met Interviewproject IISG enz., d.d. 23 november 1990, in: Directie-archief SFW

72. Post-doctoraal Opleidingsprogramma Negentiende en Twintigste Eeuwse Geschiedenis, inmiddels opgegaan in de Nationale Onderzoeksschool Politieke Geschiedenis.

73. Mondelinge mededeling Piet van Wijk, september 1996

74. Vgl. Harry Vossen, 'Herwaardering Mondelinge Geschiedschrijving Nederlandse media. Nieuwe GBG-werkgroep richt zich op Oral History', in: *GBG-Nieuws* no.18 (herfst 1991), pp.17-20

75. Bert Hogenkamp, 'Discussienota over SFW als Oral History-centrum', Amsterdam, 14 juli 1993, in: Directie-archief SFW

76. Piet van Wijk, 'Kort verslag van de reis naar de VS van Amerika', Amsterdam, november 1993